

Diego Rivera, Η βιομηχανία του Detroit, Βόρειος τοίχος, 1932.

Πινέζες

Ο καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας και ο ρατσισμός

Τα ερωτήματα γύρω από τη σχέση ρατσισμού και καπιταλισμού δεν είναι θεωρητικά. Αντιθέτως, οι απαντήσεις τους έχουν εξαιρετική πολιτική και πρακτική σημασία. Γιατί οι αντιρατσιστές που θα κατόρθωναν να κατανοήσουν το ρατσισμό σαν σώμα ιδεών άρρηκτα συνδεδεμένο με τον καπιταλισμό, θα κατάφεραν να ξεφύγουν από τους πολυεπηρεαζόμενους δρόμους της φιλανθρωπίας και της “υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων” και να αντιληφθούν τον αντιρατσισμό και τον αντιφασισμό όχι σαν σκέτα “αντί”, όχι σαν “μερικά ζητήματα” (άλλες μεγάλες κατηγορίες που εκτοξεύονται εναντίον μας), αλλά σαν αναπόσπαστο κομμάτι του ταξικού πολέμου.

Όσοι τρέχουν αυτό το περιοδικό, καθώς και άλλοι που βρίσκονται γύρω του, προσπαθούν εδώ και λίγα χρόνια να αναμετρηθούν, όχι μόνο με ερωτήματα όπως η σχέση μεταξύ ρατσισμού και καπιταλισμού, αλλά και με τα ευρύτερα πολιτικά ζητούμενα της συλλογικής γνώσης και αυτομόρφωσης. Είναι μέσω αυτών των συζητήσεων που ανακαλύψαμε πως ορισμένα δεδομένα και απόψεις για τη σχέση ρατσισμού και καπιταλισμού είναι διατυπωμένα ήδη από τις απαρχές του καπιταλιστικού συστήματος. Τα όσα ακολουθούν -και άλλα παρόμοια που θα δημοσιευτούν από καιρό σε καιρό- είναι μια προσπάθεια να μεταδώσουμε όσα βρισκόμαστε, μαζί και τις ιδέες, τις συζητήσεις και τα σχετικά συμπεράσματα. Ελπίζουμε πως όπως φαίνονται χρήσιμα σε εμάς, έτσι μπορεί να φανούν χρήσιμα και για άλλους.

Ι. Ο Σμιθ, ο Μπάμπατζ, ο καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας.

Το βιβλίο του Adam Smith *Ο Πλούτος των Εθνών* είναι κάπου διακοσίων πενήντα ετών. Συγκεκριμένα έχει ημερομηνία δημοσίευσης 1776. Σε αυτό το βιβλίο ο Smith, άξιος ιδεολογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης της εποχής και ο πρώτος από τους οικονομολόγους της “κλασικής σχολής”, περιγράφει τον καπιταλισμό της εποχής του και τη λειτουργία του. Και διόλου παράξενα, ξεκινά ήδη από το πρώτο κεφάλαιο να περιγράφει το χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής παραγωγής που ο ίδιος θεωρούσε σημαντικότερο -αυτό που αποκαλεί “καταμερισμό της εργασίας”. Για να δώσει στον αναγνώστη μια πρώτη ιδέα για το τι είναι ο καταμερισμός της εργασίας, ο Σμιθ άφησε μια διάσημη περιγραφή του εσωτερικού μιας συγκεκριμένης παραγωγικής διαδικασίας της εποχής. Αυτό που περιγράφεται είναι η διαδικασία κατασκευής πινεζών:

Ο πρώτος άνδρας ξετυλίγει το σύρμα, ο δεύτερος το ισιώνει, ο τρίτος το κόβει, ο τέταρτος διαμορφώνει την αιχμή, ο πέμπτος πλανίζει την κορυφή για να μπει το κεφάλι. Η διαμόρφωση του κεφαλιού χρειάζεται από μόνη της δύο με τρεις ξεχωριστές κατεργασίες. Η συναρμογή του στην πινέζα είναι από μόνη της δύσκολη και απαιτητική δουλειά, το ίδιο και το ξάσπρισμα της πινέζας. Το πακετάρισμα είναι από μόνο του ολόκληρη τέχνη. Και να λοιπόν που η σημαντική δουλειά της κατασκευής της πινέζας χωρίζεται σε κάπου δεκαοκτώ ξεχωριστές εργασίες, οι οποίες μάλιστα σε κάποια εργαστήρια εκτελούνται από διαφορετικά χέρια, αν και σε κάποια άλλα μπορεί να βρούμε τον ίδιο εργάτη να εκτελεί δύο ή τρεις από αυτές (...)¹

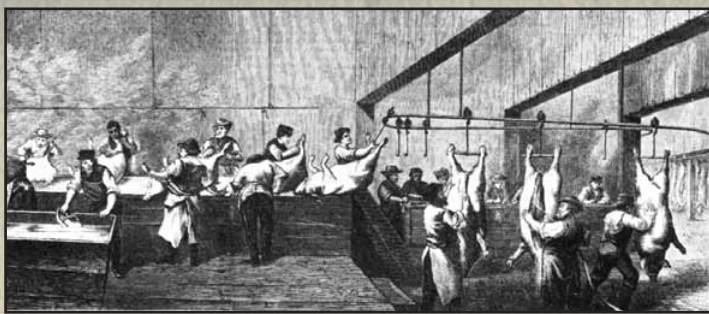
Η εικόνα δεκαοκτώ εργατών προσηλωμένων ο καθείς στο δικό του από τα δεκαοκτώ μηδαμινά στάδια στα οποία έχει χωριστεί η κατασκευή αυτού του μηδαμινού πράγματος που είναι η πινέζα εξακολουθεί να διατηρεί τον παράδοξο χαρακτήρα της ακόμη και σήμερα. Την εποχή που γράφονταν τα πα-

ραπάνω όμως, η αίσθηση του παράδοξου θα πρέπει να ήταν δέκα φορές πιο έντονη. Στο εσωτερικό της καπιταλιστικής παραγωγικής διαδικασίας, εργασίες που για αιώνες διεξάγονταν ως ενιαίες, διασπώνταν σε συστατικά μέρη και αυτά τα επιμέρους συστατικά ανατίθεντο σε ξεχωριστούς εργάτες. Κι όμως, αυτή η παράδοξη διαίρεση και υποδιαίρεση οδηγούσε σε τεράστια αύξηση της “παραγωγικής δύναμης” της εργασίας. Όπως έσπευδε να πληροφορήσει ο Σμιθ τους αναγνώστες του, δέκα άνδρες που εργάζονταν κατ’ αυτό τον τρόπο μπορούσαν σε μια μέρα να παράξουν 48.000 πινέζες εκεί που αν δούλευαν ο καθένας μόνος του δεν θα ‘βγαζαν πάνω από 200. Από πού λοιπόν προερχόταν αυτή η τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας της ανθρώπινης εργασίας; Ο Σμιθ ανέφερε τα εξής:

Αυτή η αύξηση είναι άμεση συνέπεια του καταμερισμού της εργασίας και μπορεί να αποδοθεί σε τρεις παράγοντες: κατά πρώτον, στην αύξηση της δεξιοτεχνίας του κάθε εργάτη ξεχωριστά· κατά δεύτερον στην εξοικονόμηση του χρόνου που απαιτείται για τη μετάβαση από το ένα είδος δουλειάς στο άλλο· και τέλος στην εφεύρεση πληθώρας μηχανών που διευκολύνουν και συντομεύουν την εργασία, καθιστώντας έναν άνθρωπο ικανό να φέρει σε πέρας τη δουλειά πολλών.²

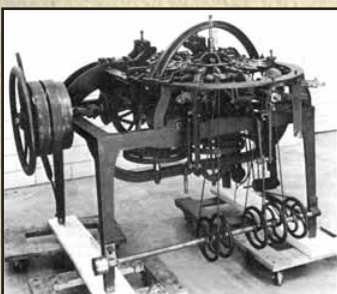
Ο αναγνώστης που έχει μείνει μαζί μας έως εδώ, οπωσδήποτε θα έχει την παρατηρητικότητα που απαιτείται για να επισημάνει πως δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά στο μισθό, όπως και ότι η συζήτηση για τα οφέλη του καταμερισμού της εργασίας παραμένει σε ένα επίπεδο αποκλειστικά τεχνικό. Πράγματι, η επισήμανση των επιπτώσεων του καταμερισμού της εργασίας στο εργατικό κόστος εντοπίστηκαν κάπου 50 χρόνια μετά, από τον Charles Babbage. Το βιβλίο που δημοσίευσε το 1832 με γενικό τίτλο “Περί της οικονομίας των μηχανών και των κατασκευών”, περιείχε ένα κεφάλαιο με τίτλο “περί του καταμερισμού της εργασίας”. Εκεί, έπειτα από μια ανασκόπηση της σχετικής συζήτησης όπως είχε εξελιχθεί τον προηγούμενο αιώνα και μέχρι το βιβλίο του Σμιθ, ο Μπάμπατζ προχωρούσε κάνοντας μία επιπίληση αλλά εξαιρετικά σημαντική επισήμανση και εισαγόμενος τη διαστρωμάτωση των μισθών στα οφέλη του καταμερισμού της εργασίας. Το παράδειγμα που χρησιμοποίησε για να ξεκαθαρίσει το επιχειρημά του ήταν και πάλι η κατασκευή της πινέζας. Παρέθετε έναν πίνακα στον οποίο η εργασία που χρησιμοποιούνταν στην εποχή του για την κατασκευή της “εντεκάρας” πινέζας κατηγοριοποιούνταν κατά “είδος της εργασίας” και κατά αμοιβή, ως εξής:

Κατεργασία	Είδος εργασίας	Ημερομίσθιο
Εξέλαση σύρματος	Άνδρας	3s. 3d.
Ίσιωμα σύρματος	Γυναίκα	1s. 0d.
	Κορίτσι	0s. 6d.
Διαμόρφωση αιχμής	Άνδρας	5s. 3d.
Κατασκευή κεφαλής	Αγόρι	0s. 4,5d.
	Άνδρας	5s. 4,5d.
Προσαρμογή κεφαλής	Γυναίκα	1s. 3d.
Ξάσπρισμα	Άνδρας	6s. 0d.
	Γυναίκα	3s. 0d.
Πακετάρισμα	Γυναίκα	1s. 6d.

Στα σφαγεία

Στο βιβλίο του Braverman, που χρησιμοποιήσαμε, ο καταμερισμός της εργασίας στα σφαγεία του Σικάγο στις αρχές του 1920 περιγράφεται ως εξής: "Οι άνδρες είναι χωρισμένοι σε πάνω από τριάντα ειδικότητες με είκοσι διαφορετικούς μισθούς, από 16 έως 50 cents (...) Μόνο για το τομάρι υπάρχουν εννιά θέσεις με οκτώ διαφορετικούς μισθούς (...)". Μπροστά σε αυτή την εικόνα διαίρεσης, οι περιγραφές του Σμιθ για τις πινέζες μοιάζουν χοντροκομμένες...

Πωπα πινέζες!
Μηχανή για την κατασκευή της πινέζας, Νέα Υόρκη, 1832.

Ο Ford και ο καταμερισμός της εργασίας.

Η πρώτη γραμμή συναρμολόγησης αυτοκινήτων του Ford στο Highland Park, 1913. Είναι γνωστό ότι ο Ford κάποτε διπλασίασε τον μισθό των εργατών του σε πέντε δολάρια. Μόνο που αυτός ο μισθός των εργατών, όχι μόνο δεν αφορούσε τους πάντες, αλλά η εφαρμογή του προϋπέθετε διαρκή επιτήρηση της εξωεργοστασιακής ζωής των "ευεργετηθέντων". Ο Ford δεν είχε πρόβλημα με τη γενική αύξηση του εργατικού κόστους, χαρακτήρισε μάλιστα την αύξηση "τη μεγαλύτερη οικονομία που έκανε ποτέ". Ταυτόχρονα όμως, δεν είχε καμία διάθεση να παραιτηθεί από τα πολιτικά και πειθαρχικά οφέλη της μισθολογικής διαστρωμάτωσης. Προφανώς.

Το επείγον του Babbage είχε ως εξής: Ας υποθέσουμε για λίγο πως κάποιο από τα "είδη εργασίας" του πίνακα είναι ικανό να εκτελέσει όλες τις απαιτούμενες εργασίες. Ας υποθέσουμε επίσης, όπως είναι λογικό, πως αυτός ο εργάτης αμείβεται με τον μέγιστο από τους μισθούς του πίνακα. Τότε, αν ο "αφέντης της παραγωγής" αποφασίσει να χρησιμοποιήσει μόνο τέτοιους εργάτες, το εργατικό κόστος της όλης διαδικασίας υπερδιπλασιάζεται, ακόμη και αν κατά τα άλλα ακολουθείται ο ίδιος καταμερισμός της εργασίας, ακόμη δηλαδή και αν όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες που είχε επισημάνει ο Σμιθ από το 1776 εξακολουθούν να ισχύουν. Συνεπώς (και αυτή είναι η λεγόμενη "αρχή του Μπάμπατζ για τον καταμερισμό της εργασίας"), η *διαίρεση της εργασιακής διαδικασίας υποτιμά θεαματικά το εργατικό κόστος των επιμέρους κομματιών στα οποία η διαδικασία διασπάται και συνεπώς το σύνολο του εργατικού κόστους.*

Φυσικά αυτή η αρχή θα μπορούσε να ισχύει και να διαμορφώνει την μορφή της παραγωγικής διαδικασίας μόνο σε μια κοινωνία που βασίζεται στην αγορά και την πώληση της εργατικής δύναμης, μόνο στην καπιταλιστική κοινωνία. Και πάλι όμως υπάρχουν ορισμένα επιπλέον να παρατηρήσει κανείς.

2. Το "είδος της εργασίας" - οι κοινωνικές πηγές της αρχής του Μπάμπατζ

Το πρώτο σημείο στο οποίο θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας, είναι οι λεπτότατες διακυμάνσεις των μισθών που αντιστοιχούν στα διάφορα παρόμοια "είδη εργασίας" που παρουσιάζονται στον πίνακα του Μπάμπατζ. Φαίνεται πως τα αφεντικά της πινέζας του 19ου αιώνα, πρόσεχαν να δίνουν στον "άνδρα" που έφτιαχνε την κεφαλή κάτι ελάχιστο παραπάνω απ' ό,τι στον παρόμοιο "άνδρα" που κατασκεύαζε την αιχμή και ακόμη κάτι παραπάνω στον "άνδρα" που δούλευε στο ξάσπρισμα. Βέβαια, ο τυπικός Μαρξ του "Μισθός, Τιμή και Κέρδος" θα μας έλεγε πως αυτή η λεπτοδουλεμένη μισθολογική ακρίβεια έχει προέλθει από την επακριβή αποτίμηση της αξίας των "ειδών της εργατικής δύναμης" που συμβαίνει καθημερινά στην αγορά εργασίας. Με τα λόγια του, "τα διάφορα είδη της εργατικής δύναμης έχουν διαφορετικές αξίες, ή [αλλιώς] απαιτούν διαφορετικά ποσά εργασίας για την παραγωγή τους, [οπότε] πρέπει να πραγματοποιούν διαφορετικές τιμές στην αγορά της εργασίας".³

Ίσως όμως ακόμη και ο Μαρξ να παραδεχόταν πως όταν η ακρίβεια αυτής της αποτίμησης φτάνει μέχρι τις υποδιαιρέσεις των υποδιαιρέσεων του σελινιού, τα πράγματα αρχίζουν και γίνονται κάπως... ύποπτα. Ακόμη πιο ύποπτο όμως είναι το δεύτερο σημείο όπου πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας: εκεί όπου ο πίνακας του Μπάμπατζ αρχίζει να περιλαμβάνει με το όνομά τους τα διάφορα "είδη της εργατικής δύναμης": Εδώ πια βρίσκουμε "αγόρια" και "κορίτσια" και "γυναίκες", ονόματα δηλαδή που δεν έχουν να κάνουν με την εργασία που εκτελείται, αλλά με το είδος της κοινωνικής φιγούρας που δουλεύει και πληρώνεται για τη δουλειά του. Η γυναίκα που δουλεύει στο ξάσπρισμα μπορεί να κάνει την ίδια ακριβώς δουλειά με έναν άνδρα, είναι δηλαδή το ίδιο "είδος εργατικής δύναμης" όσον αφορά την παραγωγική διαδικασία της πινέζας· κι όμως αμείβεται με τον μισό μισθό. Είναι μια υποτίμηση που δεν προέρχεται ούτε από το "είδος της εργασίας", ούτε από το "είδος της εργατικής δύναμης", αλλά από τις κοινωνικές εννοήσεις και αποτιμήσεις του φύλου, η πλειοψηφία των οποίων λαμβάνει χώρα έξω από την παραγωγή.

Ορίστε λοιπόν ορισμένα επιπλέον "οφέλη του καταμερισμού εργασίας" που δεν καταδεικνύονται στις σχετικές αναλύσεις. Γιατί ο πίνακας του Μπάμπατζ δεν παρουσιάζει μόνο μια υποδιαίρεση αναλόγως των διαφορετικών "ειδών" και μοι-

βών της εργατικής δύναμης. Παρουσιάζει ταυτόχρονα έναν *εργασιακό χώρο πολιτικά διαιρεμένο με όρους φύλου και ηλικίας. Παρουσιάζει επίσης την υπολογισμένη ενίσχυση αυτής της διαίρεσης μέσω των απειροστών διακυμάνσεων των μισθών και της εγκαθίδρυσης της σχετικής ιεραρχίας μεταξύ των εργατών. Και αποδεικνύει πως με τον καταμερισμό της εργασίας, η καπιταλιστική παραγωγή είχε βρει έναν τρόπο να εκμεταλλεύεται (δηλαδή να αποτιμά σε χρήμα και να χρησιμοποιεί πολιτικά) κοινωνικούς διαχωρισμούς που δεν γεννιούνταν κατ' ανάγκη στην παραγωγή, αλλά καλωσορίζονταν στην παραγωγή με εντελώς φυσικό τρόπο και έπαιρναν τη θέση τους σαν το φυσικό μοτίβο της παραγωγικής διαδικασίας.*

Ακριβώς γι' αυτό ο καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας ήταν εξαρχής, εκτός από εργαλείο αύξησης της παραγωγικότητας και μείωσης του κόστους εργασίας, ένα *αιχμηρό πολιτικό όπλο των αφεντικών, ένα όπλο διαίρεσης στο εσωτερικό των εργασιακών χώρων και ταυτόχρονα ένας τρόπος αφαίρεσης πολιτικής δύναμης από τα χέρια των εργατών. Και είναι γι' αυτό το λόγο που οι ίδιες μορφές του καταμερισμού απαράλλακτα συνοδεύουν την καπιταλιστική παραγωγή μέχρι και σήμερα. Αν κάποιος με τον κυνισμό του Μπάμπατζ έφτιαχνε παρόμοιους πίνακες για τους σημερινούς εργασιακούς χώρους, θα χώριζε όμοια την πρώτη στήλη του πίνακα, αποκαλύπτοντας την βαθιά σπουδή με την οποία ο μισθός του "βοηθού λογιστή" απέχει λίγες δεκάδες ευρώ από τον μισθό του "κούριερ" προς τα κάτω και της "γραμματέως" προς τα πάνω, δημιουργώντας την ίδια πολιτική διαίρεση του εργασιακού χώρου που μας έρχεται από τον 18ο αιώνα.*

Στη δεύτερη στήλη από την άλλη, θα μπορούσε με χαρά να προσθέσει και ορισμένα καινούρια κοινωνικά ονόματα για τα διάφορα "είδη της εργατικής δύναμης": Εδώ ο "Πακιστανός", ο "Αλβανός" και η "Φιλιπινέζα" θα είχαν την τιμητική τους -με την ίδια παλιά διπλή σημασία: από τη μια ο εθνικός προσδιορισμός που θυμίζει την ρατσιστική υποτίμηση που συνοδεύει τους μετανάστες εργάτες. Από την άλλη η ίδια λέξη σαν όνομα ενός κομματιού του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας. Τέλος, στην τρίτη στήλη, αυτός ο νεο - Μπάμπατζ θα είχε τη χαρά να προσθέσει χιλιάδες και χιλιάδες κουτάκια. Και ολόκληρος ο πίνακας θα ήταν μία ακριβέστατη όσο και ορθολογική μετάφραση του ρατσισμού και του σεξισμού που μας κατατρώνε στη στεγνή γλώσσα του "κόστους εργασίας".

Ο Μαρξ δεν ήταν θετικός απέναντι στα αιτήματα για εξίσωση των μισθών της εποχής του. Ίσως όμως να μην είχε δίκιο. Γιατί αν μη τι άλλο ήταν αιτήματα πολιτικά, μια συνειδητοποίηση από τη μεριά των εργατών των πολιτικών όψεων του καταμερισμού της εργασίας, δηλαδή των τρόπων με τους οποίους η διαίρεση με βάση τους μισθούς και την κοινωνική προέλευση (με άλλα λόγια οι κάθε είδους ρατσισμοί) δουλεύουν εναντίον όλων μας. Εγκαλούσαν λοιπόν αυτά τα αιτήματα ένα γεγονός που ο ίδιος ο Μαρξ ποτέ δεν το αρνήθηκε: ότι, ακόμη και αν την αξία της εργατικής δύναμης την αποφασίζει κάποια "αγορά εργασίας", αυτή η "αγορά" με τη σειρά της, δεν είναι παρά το άλλο όνομα της ταξικής βίας των αφεντικών και των συμμάχων τους.

1. Το απόσπασμα περιλαμβάνεται στο Harry Braverman, *Εργασία και μονοπωλιακό κεφάλαιο: η υποβάθμιση της εργασίας στον Εικοστό Αιώνα*, Λέσχη Κατασκόπων του 21ου αιώνα, 2005, σελ. 92. Ολόκληρο το βιβλίο του Σμιθ είναι το Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations*.

2. Στο ίδιο.

3. Καρλ Μαρξ, *Μισθός, Τιμή και Κέρδος*, Σύγχρονη Εποχή, 2008.